

Erzurum Masallarında Değerler Eğitimi (Yılan Bey, Leylek 1, Topal Leylek Masalları Örneği)

Values Education in Erzurum Tales (Example of Yılan Bey, Leylek 1, Topal Leylek Tales)

Berna AKÇİL AYDIN¹

Atatürk Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları
Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı,
Erzurum, Türkiye
bernaakcilaydin@gmail.com

Geliş Tarihi/Received 07.03.2025
Kabul Tarihi/Accepted 09.04.2025
Yayın Tarihi/Publication 23.04.2025
Date

Corresponding Author/Sorumlu Yazar:
Berna AKÇİL AYDIN
bernaakcilaydin@gmail.com

Cite this article

Akçil Aydın, B. (2025). Values Education in Erzurum Tales (Example of Snake Bey, Stork 1, Lame Stork Tales). *Culture and Civilization*, 8, 36-48.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Öz

Masallar, ait olduğu toplumun kültürünü yansıtan ve nesilden nesile aktaran anlatılardır. Öğüt verici özellikleriyle ön plana çıkan masallar, hayal dünyasının kapılarını açarak iyilik ve güzellik temalarını işler. Değerler ise bireyin çeşitli yönlerden geliştirilerek topluma kazandırılmasını sağlayan duygu ve davranış biçimleridir. Değerler eğitimi, toplumun huzuru ve değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması için hayati bir öneme sahiptir. Masal türü ile değerler eğitimi kavramlarını birlikte konu edinen bu çalışmada Erzurum masallarında bulunan değerlerin tespit edilmesi ve bu masalların değer ve kültür aktaranı olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Erzurum masallarından Yılan Bey, Leylek 1 ve Topal Leylek isimli masallar seçilerek çalışmaya dahil edilmiştir. Bu bağlamda Erzurum masallarında bulunan ahlaki, sosyal, estetik, siyasi, iktisadi, ilmî ve dinî değerler doküman incelemesi yöntemiyle tespit edilmiş ve Erol Güngör'ün değer sınıflandırması dikkate alınarak tasnif edilmiştir. Masallarda tespit edilen değerler yorumlanmış ve Erzurum masallarının değer aktarımındaki özgünlüğünün ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda incelenen masallarda görülen sosyal değerlerin Erzurum'un toplumsal yapısına ışık tuttuğu, geçiş dönemlerini yansıtan bazı kültürel değerlerin ve çeşitli halk inanışlarının kültür aktarımını sağladığı, teorik değerlerin ise akla ve bilime verilen önemi gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Masal, Erzurum, Değer

Abstract

Fairy tales are narratives that reflect the culture of the society they belong to and are passed down from generation to generation. Fairy tales, which stand out with their admonishing features, open the doors of the world of imagination and deal with the themes of goodness and beauty. Values, on the other hand, are forms of emotion and behavior that develop the individual in various ways and bring them to society. Values education has a vital importance for the peace of society and the transfer of values to future generations. In this study, which deals with the concepts of fairy tale genre and values education together, it is aimed to determine the values found in Erzurum fairy tales and to examine these tales as value and culture transmitters. The fairy tales named Yılan Bey, Leylek 1 and Topal Leylek were selected from Erzurum fairy tales and included in the study. In this context, moral, social, aesthetic, political, economic, scientific and religious values in Erzurum tales were determined by document analysis method and classified by considering Erol Güngör's value classification. The values identified in the tales were interpreted and it was aimed to reveal the originality of Erzurum tales in value transmission. In this context, it was determined that the social values seen in the tales analyzed shed light on the social structure of Erzurum, some cultural values reflecting the transition periods and various folk beliefs provide cultural transmission, and the theoretical values show the importance given to reason and science.

Keywords: Fairy Tale, Erzurum, Value

Giriş

Değerler eğitiminin amacı olan ahlaklı, karakterli, dürüst insanların yetişmesini sağlamanın yolu bu eğitimde kullanılacak doğru kaynakların belirlenmesinden geçer. Toplumdan seçilen örnekler ile iyi ve kötü davranışlar ayırt edilmeli ve iyi olana işaret edilmelidir. Bu amaçlarla değerler eğitiminde masalların kullanılması doğru bir tercih olacaktır. Çünkü masallar, öğretilbilir ve öğrenilebilir özellikleri bulunan değerlerin sıkça yer aldığı anlatılardır. Bu çalışmanın amacı değerler eğitimiyle masal kavramlarını bir araya getirmek ve Erzurum masallarının değerler eğitiminde kullanılabilecek materyaller olduğunu göstermektir. Araştırma için Erzurum masallarından Yılan Bey, Leylek 1 ve Topal Leylek (Seyidoğlu, 2018) masalları seçilerek çalışmaya dahil edilmiştir.

Nihai amaç doğrultusunda çalışmada araştırılacak konu hakkında bilgi içeren yazılı kaynakların taranması ve analiz edilmesi sürecini kapsayan (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 189) ve nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman analizi yöntemi kullanılmış, incelenen masallarda bulunan değerler fişleme yoluyla belirlenmiş ve Erol Güngör'ün değer sınıflandırmasına göre tasnif edilmiştir.

Güngör'ün değer sınıflandırılması şu şekildedir:

“1. Sosyal Değerler

2. Estetik Değerler

3. Teorik (İlmî) Değerler

4. Dinî Değerler

5. Ahlaki Değerler

6. Siyasi Değerler

7. İktisadi Değerler” (Güngör, 1993, s. 85)

Kısaltmalar

YB: Yılan Bey

L1: Leylek 1

TL: Topal Leylek

Değer Kavramı ve Değerlerin Sınıflandırılması

Yunanca “üstünlük”, “erdem”, “fazilet”, “vasıf”, “meziyet” anlamlarına gelen değer kavramını (Peters, 2004, s. 46) Kuçuradi, şu şekilde tanımlamıştır: “Değer, yani bir şeyin değeri, kendisiyle aynı cinsten olan şeyler arasında özel yeridir.” (Kuçuradi, 1971, ss. 58-59) Çağlayan'a göre, insanların hayatını anlamlı kılan en önemli şey değerlerdir (Çağlayan, 2005, s. 91). Tarhan ise değerlerin toplumun geneli tarafından kabul gören kavramlar olduğunu düşünmektedir (Tarhan, 2011, s. 20). Ayrıca Aydın ve Akyol Gürler'e göre; değer, toplumu ayakta tutan en önemli yapı taşlarından biridir (Aydın & Akyol Gürler, 2013, ss. 1-2). Değerler, toplumun sosyo-kültürel özelliklerini anlamlı hâle getiren en önemli etkenlerdendir (Özensel, 2003, s. 220). Bu tanımlardan yola çıkarak değer kavramının insan ve toplum hayatını düzenleyen önemli bir duygu ve davranış biçimi olduğu düşünülmektedir.

Değer kavramını anlamak ve etkili bir şekilde araştırmak amacıyla geçmişten günümüze birçok sınıflandırma yapılmıştır.

Spranger Değer Sınıflandırması

Spranger altı temel değer tipini vurgulamıştır:

“1. Estetik değerler

2. Teorik (ilmî) değerler

3. İktisadi değerler

4. Siyasi değerler

5. Sosyal değerler

6. *Dinî değerler*” (Güngör, 1993, s. 84)

Nelson Değer Sınıflandırması

Nelson’a göre değer türleri şu şekildedir:

“1. *Bireysel değerler*

2. *Grup değerleri*” (Aydın & Akyol Gürler, 2013, s. 11)

Rokeach Değer Sınıflandırması

Rokeach, değerleri iki ana başlıkta sınıflandırmıştır:

“1. *Amaç değerler*

2. *Araç değerler*” (Akbaş, 2004, s. 57)

Schwartz Değer Sınıflandırması

Schwartz değerleri on temel değer tipi olarak gruplamıştır:

“1. *Güç (power)*

2. *Başarı (achievement)*

3. *Hazcılık (hedonism)*

4. *Uyarılım (stimulation)*

5. *Özyönelim (self-direction)*

6. *Evrenselcilik (universalism)*

7. *İyilikseverlik (benevolence)*

8. *Geleneksellik (tradition)*

9. *Uyma (confirm)*

10. *Güvenlik (security)*” (Akbaş, 2004, s. 59)

Erol Güngör Değer Sınıflandırması

Güngör, Spranger’in değer sınıflandırmasını temele almış ve bu sınıflandırmaya ahlaki değerleri ekleyerek değerleri yedi başlıkta sınıflandırmıştır:

“1. *Sosyal Değerler*

2. *Estetik Değerler*

3. *Teorik (İlmî) Değerler*

4. *Dinî Değerler*

5. *Ahlaki Değerler*

6. *Siyasi Değerler*

7. *İktisadi Değerler*” (Güngör, 1993, s. 85)

Değerler Eğitimi

Değerler eğitiminin en önemli amacı insanları doğruya, iyiye ve güzele yönlendirmektir. İnsanlarda bulunan doğruyu ve gerçeği öğrenme merakı, amaca uygun olarak yönlendirilmelidir. Örneğin; toplumun kabul ettiği değerlere sevgi ve bağlılık göstermek, hoş karşılamadığı değerlerden ise kaçınmak değerler eğitimi sonucunda insanlara kazandırılan davranışlar hâline gelmelidir (Aydın & Akyol Gürler, 2013, s. 42).

Değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması ve insanlar tarafından benimsenmesi çeşitli yollarla sağlanabilmektedir. Değerler

eğitimi, okullardan önce ailede, yakın çevrede ve içinde yaşadığımız toplumda verilmektedir. Değerler eğitiminin tümüyle okullara bırakılması bu konuda başarısızlık getirebilmektedir (Bircan & Dilmaç, 2015, s. 251). Ailede ve yakın çevrede başlayan değer eğitiminin devamlılığını sağlamakta okulların da büyük bir rolü bulunmaktadır. Değerleri öğretmek, öğrencileri belirlenen kurallar doğrultusunda yetiştirmek, onların ahlaki gelişimlerine olumlu etki etmek ve karakterlerinin gelişimini desteklemek okulların görevleri arasındadır (Akbaş, 2008, s. 9). Buna göre eğitimin amaçlarından biri de değerler eğitimi vermektir. İnsanların önemini ön plana çıkaran değerler eğitimi, yapılacak olan planlamalar ile eğitimde yerini almalıdır (Çağlayan, 2005, s. 91). Çünkü değerler öğretilir ve öğrenilebilir olgulardır. Bu özellikleri dikkate alındığında değerler eğitimi ve öğretimi konusuna öncelik verilmesi sağlanmalıdır (Bircan & Dilmaç, 2015, s. 318). Tüm bunlardan yola çıkarak değerler eğitiminin bireyin tüm yaşamını kapsayan ve süreç odaklı bir eğitim olduğu söylenebilmektedir.

Masal ve Değerler Eğitimi

Değerler eğitiminde çocukların kendilerine ve topluma faydalı olabilecek değerleri, her yönden çocuk gelişimini esas alarak kazanmalarını sağlamak amaçlanmaktadır. Sadece çocuklara yönelik olmayan değerler eğitimi, kişinin kendi ihtiyaçlarını gidermede ona yardımcı olmasının yanında toplumun düzenini korumayı da kapsamaktadır (Aydın & Akyol Gürler, 2013, s. 16).

Değerler eğitiminin amacı ahlaklı, karakterli, dürüst insanların yetişmesini sağlamaktır. Bunu gerçekleştirmenin yolu doğru tercihlerin seçilmesinden geçer. Toplumdan seçilen örnekler ile iyi ve kötü davranışlar belirlenmelidir (Çağlayan, 2005, s. 92). Tüm bunları sağlayacak edebi eserlerin başında masal gelmektedir. Çünkü masal, okuyucusunu ahlak bakımından eğitme amacı taşıyan edebi türlerdendir.

Literatürde çeşitli tanımları bulunan masal sözcüğü, *Kamus-i Türkî*'de şu şekilde tanımlanmıştır: “Çocuklara anlatılan, çoğu insanla ilgili olan ve olağan dışı hadiselerle dayanan öğüt verici hikâye. Öğüt ve ibret verici hikâye, ahlak dersi veren alegorik eser.” (Sami, 1985, s. 830) Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlükte ise “mesel” şeklinde geçen masal sözcüğünün anlamı şu şekilde verilmiştir: “Terbiye ve ahlâka faydalı, yararlı olan hikâye.” (Devellioğlu, 1970, s. 747) Sami ve Devellioğlu'nun bu tanımlarından yola çıkarak öğüt verici özelliği bulunan masalların ahlak dersi verme aracı olarak kullanılabileceği düşünülmektedir.

Hellimoğlu Yavuz ise masalı şöyle tanımlamıştır: “Masallar ve iletileri tüm bir halkın yaşam deneyimlerinden, yaşam macerasından damıtılmış, geçmiş değerlendiren, güne ışık tutan, geleceği yönlendiren altın damlalardır.” (Hellimoğlu Yavuz, 1997, s. 438) Hellimoğlu Yavuz'un tanımı masalların geçmiş ile gelecek arasında köprü kuran bir kültür aktaranı olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Masal tanımlarından da anlaşılacağı üzere masal türü, kültür ve değer aktaranı olarak değerler eğitiminin verilmesinde önemli kaynaklardan biridir ve kullanılması önem arz etmektedir.

Bulgular ve Yorum

İncelenen Masalların Özetleri

1. Yılan Bey Masalı

Çocuğu olmayan bir padişah, evladı olması için dua eder. Duası kabul olunca karısı Yılan Bey adlı bir çocuk doğurur. Doğum, başka şehirden gelen bir kız sayesinde gerçekleşir. Yılan Bey büyüyüp evlilik çağına gelince evlendiği eşlerini öldürür. Doğumu yaptıran kızın üvey annesi, kızını Yılan Bey'le evlendirerek ondan kurtulmak ister. Kız, yolda bir dervişten Yılan Bey'i insana çevirecek bir söz öğrenir ve evlilik sonrası bu sözü söyleyerek Yılan Bey'i insana dönüştürür. Kızın üvey annesi, saraydan ayrılan Yılan Bey'in ağzından saraya kötü bir mektup gönderir. Bunun üzerine kız saraydan uzaklaştırılır. Mezarlıkta bir adamı kurtarıp onunla evlenir ve iki çocuğu olur. Yıllar sonra Yılan Bey gerçeği öğrenir. Müftü kızın kararını sorar, kız Yılan Bey'i seçer. Önceki kocası çocuklarla köyde kalır. Kız ve Yılan Bey kırk gün kırk gece düğün yapar.

2. Leylek 1 Masalı

Padişahın küçük kızı mendil atma geleneği ile bir leylekle evlenir. Leylek, kızı peri padişahının sarayına götürür. Oğlan her gece kuş kılığına girip gelir, kızla birlikte olur. Ancak leylek, kızın onu görmesini engellemek için ona şarap ve şurup verir. Beş ay sonra kız ailesine gider. Ablaları, ona artık içkiyi içmemesini, kocasını tanımasını öğütler. Kız da bunu yapar ve kocasını yakışıklı bir genç olarak görür. Onun saçında bulduğu anahtarlarla geleceği görür ama bu merakı yüzünden lanetlenir. Hamiledir ve

doğurması için kocasının elinin ona değmesi gerekir. Leylek kızı yardım eder ve onu kocasının diyarına götürür. Ancak oğlan başka biriyle evlenecektir. Düğüne gelen kız, bir şekilde oğlanın eline değdiğinde çocuk doğar. Diğer gelin kız gönderilir, kahraman kız padişahın oğluyla evlenir.

3. Topal Leylek Masalı

Çocuğu olmayan padişah, dervişten aldığı elmayla bir kız sahibi olur. Dervişe kızını ilk isteyen kişiye vereceğine dair söz verir. Kızını evlenme çağına gelince ilk dünürü olarak gelen topal leyleğe verir. Leylek kızı pazarda satar, kız gittiği evlerde çeşitli kahramanlıklar yapar. Sonunda topal leyleğin aslında bir delikanlı olduğu ortaya çıkar ve evlenip mutlu olurlar.

Masallarda Tespit Edilen Değerler

1. Sosyal Değerler

1.1. Eşitlik/Adalet

Topal Leylek masasında hatalı olan hizmetçi cezalandırılır. Yaptığı haksızlıkların aynısı kendisine uygulanır, bu cezalandırma ise adaleti sağlamaktadır.

“Topal hizmetçiye kuyuya atarlar. Ölünceye kadar oradan çıkarılmayacaktır. Önceden yaptığı şeylerin aynısı kendisine yapılacaktır.” (TL)

1.2. Kültürel Değerler

İncelenen masalarda eş seçimi, kız isteme, çeyiz, düğün ve doğum kavramları tespit edilmiştir. Bu kavramların masalarda yer almasının, Erzurum’un kültürel özelliklerini göstermesi bakımından oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, Erzurum masallarının değer aktarımı sağlamasının yanında toplum kültürünü geleceğe taşıma görevini üstlendiğini söylemek de mümkündür.

1.2.1. Eş Seçimi

Yılan Bey masasında padişahın hanımı oğluna kız aramaya başlar ve eş seçimi bu şekilde gerçekleşir.

“Padişahın hanımı yılan oğluna kız aramaya başlar. Nice kızlar padişaha gelin olurlar fakat bunların gelinliği uzun sürmez. Yılan, bunları hemen öldürür.” (YB)

Leylek I masasında padişah, kızlarına eş seçerken halkına haber gönderir ve konağının altından geçmelerini ister. Kızlarını, mendil atacakları kişiyle evlendirecektir.

“—Herkes gelsin, benim konağımın altından geçsin. Kızlarım kime mendilini atarsa ona vereceğim, evlenecek. Şehir halkı süslenmiş, bezenmiş ve padişahın sarayının önünden geçmişler.” (L1)

1.2.2. Kız İsteme

Yılan Bey masasında padişah adamlarını üvey annenin evine göndererek ondan kızını yılan oğluna ister.

“Padişahın adamları kızın üvey annesine:

—Allah'ın emriyle kızını padişahın oğluna istiyoruz, derler. Kızın annesi bunu kabul eder.” (YB)

Topal Leylek masasında dünürü taşına oturarak kız isteme adeti tespit edilmiştir.

“Kız on beş yaşına girmeden bir topal leylek gelir ve dünürü taşına oturur”. (TL)

1.2.3. Çeyiz

Yılan Bey masasında üvey anne, kızını padişahın oğluna gelin olarak gönderirken çeyizini ve eşyalarını bohça ile gönderir.

“Kadın, kızın neyi var neyi yoksa hepsini bohça yapar. Kız ne kadar ağlarsa ağlasın kadın hemen kızı arabaya bindirir.” (YB)

1.2.4. Düğün

Yılan Bey masasında düğün adeti şu şekilde tespit edilmiştir:

“Seni süsleyelim, diye ne kadar ısrar ederlerse de kız bunu kabul etmez. Akşama kadar düğün yapılır. Akşam kızı süslerler ve

Yılan Bey’le kızı gerdeğe koyarlar.” (YB)

Leylek I masalında düğün adetlerinden sağdıçlık geleneği tespit edilmiştir.

“Sen de:

—Bizim adete göre gelini içeri sağdıç karısı verir. Beni sağdıç yapın, vereyim, dersin. Kızı sağdıç hanım yaparlar.” (L1)

1.2.5. Doğum

Leylek I masalında doğum öncesi âdetler tespit edilmiştir.

“Sağ kulağındaki kilidi açar ve bakar ki bir halk odayı süslüyor. Beşik düzenliyorlar.

—Siz ne yapıyorsunuz? Onlar da:

—Peri padişahının oğlunun karısı hamile, doğum yapacak. Onun odasını ve beşik takımını hazırlıyoruz.” (L1)

Topal Leylek masalında padişahın karısı doğum yaptığı için ülkedeki fakirlere ziyafet verilir.

“Dokuz ay sonra doğum yapar ve dünyaya bir kız çocuk gelir. Kurbanlar kesilir, aç insanlar duyurulur, fakirler giydirilir. Kız çocuğunu da altın beşiklerde yatırır.” (TL)

1.3. Minnettarlık

Erzurum masallarında minnettarlık değerine iki ayrı yerde rastlanmıştır. Masallarda bu duygu, yapılan bir iyiliğe karşılık olarak ortaya çıkmıştır.

Yılan Bey masalında padişahın karısını doğurarak onu büyük bir dertten kurtaran kıza karşı minnet borçlarını ödemek için padişah, kıza hediye verir ve onu evine gönderir.

“Kız padişahın konağında bir hafta kalır. Padişah kızı ağırlar, ona hediyesini verir ve onu arabaya bindirir, evine geri gönderir.” (YB)

Topal Leylek masalında padişahın kızı köle olarak satıldığı evlerin oğullarını kuyudan çıkarır ve keşişten kurtarır. Oğlanların aileleri buna karşılık olarak onu minnet borçlarını ödemek isterler.

“Padişahın kızını da onları bu durumdan kurtardığı için çok severler.” (TL)

“—Ne istersen verelim, diyerek bütün varlıklarını ona verirler.” (TL)

1.4. Misafirperverlik

Erzurum masallarında beş ayrı yerde misafirperverlik değeri görülmüştür. Bu değer masallarda sıkça yer alması Erzurum halkının misafire verdiği önemi göstermektedir.

Yılan Bey masalında üvey anne, padişahın adamlarını güzel bir şekilde karşılar.

“Kızın annesi kapıyı açar. Gelenleri içeriye buyur eder.” (YB)

Yılan Bey masalında üvey annenin kızı, padişahın evine her geldiğinde çok güzel ağırlanır.

“Kızı buyur edip içeriye alırlar, ona yemek yedirirler.” (YB)

“Arabaya biner ve padişahın sarayına gelirler. Kızı yukarıya davet ederler. Padişahın gelini gelmiş, diye halk; kızı görmeye gelir.” (YB)

Yılan Bey masalında Ahmet’i mezardan çıkaran kız, onunla köyün beyinin evine gider.

“Kız kapıyı döver ve cariyeler kapıyı açarlar. Kız onlara:

—Hanımınıza söyleyin, Ahmet’in hatırına bizi bu gece misafir etsin, der. Hemen gidip hanıma söylerler. Hanım da der ki: — Ahmet’e de kurban, adına da kurban olayım. Günahtır, alın içeriye. Onlar da kızı içeri alır ve oturturlar. Evin hanımı hizmetçilere:

—Biraz ekmek götürün, yesinler, der. Hizmetçiler biraz ekmek götürürler.” (YB)

Yılan Bey masalında karısını aramak için yola çıkan Yılan Bey, köyün muhtarına misafir olarak gider.

“Yılan Bey, köyün muhtarına misafir olur.” (YB)

Leylek I masalında leylek, gelin olarak aldığı kızı ailesini görmesi için babasının evine götürür ve ailesi tarafından iyi karşılanırlar.

“—Hoş geldin, der ve kızı içeri alırlar.” (L1)

1.5. Nasihat

Erzurum masallarında dört yerde nasihat değeri görülmüştür. Masallarda nasihat veren kişiler; genellikle toplumda saygı gören müftü, derviş gibi üstün meziyetli karakterlerdir.

Yılan Bey masalında müftü, Yılan Bey ile Ahmet’e nasihat verir.

“Durumu öğrenen müftü der ki:

—Ben buna karar veremem. Siz en iyisi onu birkaç gün aç ve susuz bırakın. Daha sonra tuzlu yemek yedin. Atlarınıza binerek elinize birer şişe su alırsınız. Dağa yukarı çıkarsınız. Kız hanginizden su isterse onun olur. Bunun üzerine müftünün söylediklerini aynen uygularlar.” (YB)

Leylek I masalında küçük kıza ablaları gerçeği öğrenmek için akıl verirler.

“Kardeşleri kıza bir paket pamuk verirler ve:

—Bunu koynuna koy, akşam leylek sana şarapla şurup verdiği zaman şurubu içersin şarabı da pamuğa dökersin. Kimin geldiğini öğrenirsin, derler.” (L1)

Leylek I masalında leylek kızın kocasıyla barışabilmesi için ona akıl verir.

“Leylek:

—Kalk sultanım, seni götürüp ona kavuşturayım. O da evlendi, düğünü yapılacak. Senin elin onun eline geçtiği zaman çocuk dünyaya gelir. O zaman siz de birbirinize kavuşursunuz.” (L1)

“Leylek:

—Eğer sen bu konaktan içeri girersen seni görünce bütün insanlar elbisene bakarlar. Gelin kendi elbiselerine kimsenin bakmadığını görünce:

—Ben gelin olmuyorum, o elbiselerini çıkarıp bana versin. Ben gelin olayım ve herkes bana baksın.’ der. Sen de: ‘Bizim adete göre gelini içeri sağdıç karısı verir. Beni sağdıç yapın vereyim, dersin.” (L1)

Topal Leylek masalında padişaha elma veren derviş, aynı zamanda nasihat vererek onu yönlendirir.

“—Çocuk eğer kız ise onu ilk isteyene ver, erkek ise istediği ilk kıza ona alacaktır. Padişah:

—İstediyin sadece o olsun, der ve ayrılır.” (TL)

1.6. Saygı

İncelenen masallarda dört yerde saygı değerine rastlanmıştır. Saygı değeri, genellikle büyüklerin elini öpme şeklinde ortaya çıkmıştır. Saygı değerinin bu şekilde işlenmesi, el öpme geleneğinin geleceğe aktarılması hususunda önemli bir görev üstlenmektedir.

Yılan Bey masalında üvey anne, kızını padişahın evine ebe olarak gönderdiği zaman kız üvey annesinin elini öperek evden ayrılır.

“Kız hazırlanır, annesinin elini öper,

—Allahaismarladık, der ve padişahın adamlarıyla birlikte paytona binip yola çıkar.” (YB)

Yılan Bey masalında kız, kendisini evden kovan kayınvalidesinin elini öperek ona olan saygısını gösterir.

“Gecenin bir vaktinde yorganını söker, çarşafını başını örter. Padişahın hanımının elini öper,

—Allahaismarladık, der ve evden ayrılır.” (YB)

Yılan Bey masalında Yılan Bey, karısını aramaya çıkacağı zaman annesinin elini öperek evden ayrılır.

“Bunun üzerine padişahın oğlu:

—Onu ya bulurum ya da yolunda ölürüm, der. Annesinin elini öper. Ata biner.” (YB)

Leylek I masalında ailesini görmeye gelen kız, oradan ayrılırken anne ve babasının elini öperek onlara karşı saygısını gösterir.

“Akşam olunca annesinin babasının elini öper, leyleğin kanadının üstüne biner,

—Allahaismarladık, der ve saraydan ayrılırlar.” (L1)

1.7. Selamlaşma

İncelenen masallarda iki yerde selamlaşma değeri tespit edilmiştir. Genellikle bir yere gidildiğinde selamlaşarak iletişime başlandığı görülmüştür.

Yılan Bey masalında padişahın adamları, üvey annenin kızını ebe olarak almak için geldiklerinde selam getirirler.

“Gelenler:

—Padişah selam söyledi, senin kızın usta bir ebeymiş, padişahın hanımı doğum yapacak.” (YB)

Leylek I masalında padişahın kızı babasını görmeye geldiğinde babasına selam verir.

“Kız babasına yedi yerde selam, sekiz yerde temenna eder ve otururlar. Annesi ve kız kardeşleri gelir, görüşürler.” (L1)

1.8. Sözünde Durma

İncelenen masallarda dört yerde sözünde durma değerine rastlanmıştır. Toplumsal düzenin devamı için oldukça gerekli olan bu değer masallarda sıkça yer alması, Erzurum halkının sözünde durma davranışına verdiği önemi göstermektedir.

Yılan Bey masalında Yılan Bey ile Ahmet müftünün dediklerini yaptıktan sonra sonucu kabul ederek sözlerinde dururlar.

“Kız takatsiz kalır, en sonunda su ister:

—Birini iki ettiğim Ahmet Bey'im, Su ver Yılan Bey'im, der demez Yılan Bey, bunu atının arkasına alır. Padişahın sarayına getirir. Ahmet Bey de evine eli boş döner ve çocuklarıyla kalır.” (YB)

Leylek I masalında kız ailesini özlediği için üzülür. Leylek ise onu ailesine götüreceğine dair kendisine söz verir ve sözünde durur.

“Kızı giydirir, süsler ve:

—Sultanım, kalk seni götüreyim, der. Dışarı çıkar, kapıyı bacayı kilitlerler. Leylek, kızı kanadının üstüne alır ve kızın babasının konağının önünde indirir.” (L1)

Leylek I masalında geline elbiselerini vermesi için damadın annesine şart koşan kız, kendisini sağdıç hanım yapmaları halinde geline elbiselerini vereceğini söyler ve bu şartını kabul ederler. O da elbiselerini geline vererek sözünde durur.

“—Tamam, sağdıç hanım ol, der. Kızı sağdıç hanım yaparlar. Gelin ile kız elbiselerini değiştirirler. İnsanlar artık geline bakarlar.” (L1)

Topal Leylek masalında padişah dervişe verdiği sözü tutar.

“Padişah:

—Ahdımız böyleydi. Ne yapalım, evladımızı ilk isteyene verecektik. Bu çocuğumuzun başına ne geleceğini Allah bilir. Kızı leyleğe verir.” (TL)

1.9. Yardımlaşma

Erzurum masallarında dört yerde yardımlaşma değeri görülmüştür. Bu değer masallarda sıkça görülmesi Erzurum halkının toplumsal düzene verdiği önemin göstergesi olarak yorumlanmıştır.

Yılan Bey masalında padişah, yılan oğlu olduğu için açları doyurup çıplakları giydirir.

“Padişah, bu habere çok sevinir ve şenlik düzenler. Açlar doyurulur, çıplaklar giydirilir. Padişah kim ne dilerse onun dileğini

yerine getirir.” (YB)

Yılan Bey masalında kız, Ahmet’i mezardan çıkarır, ona yardım eder.

“Kız uyanır uyanmaz tüyleri bulur ve mezarı kazmaya başlar. Mezarı açtığı zaman Ahmet’in terler içinde uyuduğunu görür.” (YB)

Topal Leylek masalında kız köle olarak satıldığı evin oğlunu kuyudan çıkararak ona yardımcı olur.

“Kız, oğlana bir ip atar ve onu çekip dışarı çıkarır. Adamın saç ve sakalı birbirine karışmış ve harap olmuştur. Tırnakları uzamış ve çok zayıflamıştır. İnsan olduğu dahi belli değildir.” (TL)

Topal Leylek masalında kız ikinci kez köle olarak satıldığı evin oğlunu keşişten kurtarır ve ona yardımcı olur.

“—Sizin evladınızı bir keşiş sahiplenmiş. İşte bu köşkler, bu insanlar oğlunuzu bu hale getirmiş. Yiyip içtikleri keşişin sihirdenmiş. İşte oğlunuz kurtuldu.” (TL)

2. Estetik Değerler

2.1. Temizlik

Topal Leylek masalında hem ev temizliği hem de kişisel temizlik değerleri işlenmiştir.

“İşi bitirip her tarafı temizledikten sonra hamama gitmek üzeredirler.” (TL)

3. Teorik (İlmî) Değerler

3.1. Kararlılık

Topal Leylek masalında padişahın kızını isteyen leylek kararlılık gösterir. Masalda, hedefe ulaşmada kararlılığın önemi vurgulanmaktadır.

“O gün:

—Bugün git, başka zaman gel, der. Ertesi gün Topal Leylek tekrar gelir ve dünürcü taşına oturur. Padişah:

—Bugün git, başka zaman gel, der. Topal Leylek ertesi gün gelir, yine dünürcü taşına oturur. Padişah yine:

—Bugün git, başka zaman gel, der. Leylek ertesi gün gelir, o taşın üzerine tekrar oturur.” (TL)

3.2. Merak

İncelenen masallarda merak değeri iki ayrı yerde tespit edilmiştir. Masallarda merak kavramı, doğru bilgiye ulaşmada bir araç olarak kullanılmıştır.

Yılan Bey masalında halk padişahın gelinini merak edip onu görmeye gelir.

“Padişahın gelini gelmiş diye halk kızı görmeye gelir. Fakat kız, elbiselerini üst üste giyindiği için nasıl olduğu belli değildir.” (YB)

Leylek I masalında ablalarından akıl alan kız, eşini merak ettiği için ablalarının dediklerini yapar.

“Padişahın oğlu uyur uyumaz kız kalkar, kibriti yakar ve oğlanın yüzüne bakar.” (L1)

3.3. Öz güven

Yılan Bey masalında savaştan dönüp evde karısı bulamayan Yılan Bey karısını köy köy dolaşarak bulmak ister. Bu konuda kendine güveni tamdır ve bu öz güveni sayesinde karısına ulaşır.

“Sabah olunca atına biner ve sokak sokak dolaşır:

—Ya kapıda ya bacada bu kızı mutlaka göreceğim. Burada göremezsem başka yerde görürüm, onu kesinlikle bulacağım, diye düşünür. Pencerenin altından geçerken başını kaldırır ve kızı görür.” (YB)

4. Dinî Değerler

Şehir yaşantısında dinin etkisini gözlemleyebileceğimiz birçok alan bulunmaktadır. Toplumsal kurallar, davranış kalıpları,

gündelik yaşam tarzı, halk eşyaları, kent mimarisi bunlardan bazılarıdır (Daştan, 2023, s. 89). Çalışmada elde edilen verilere göre halk anlatıları olan masallarda da dinin etkileri açıkça görülmektedir. Erzurum masallarında çeşitli dini inançların yanında halk inanışlarına da rastlanmaktadır. Bu, Erzurum masallarının toplumsal ve dinî yapısına ışık tutması bakımından oldukça önemlidir.

4.1. Allah İnancı

Yılan Bey masalında üvey annesi tarafından padişahın evine iki kere gönderilen kız, her gidişinde yolda durarak abdest alıp namaz kılar.

“Kız padişahın adamlarına:

—Burada biraz durun, abdest alıp namaz kılacağım, der. Dururlar. Kız abdest alır iki rekât namaz kılar ve Allah’a dua eder.” (YB)

“Kız orada yine padişahın adamlarına:

—Abdest alıp namaz kılmam için burada durun, der. Aşağı iner, abdest alıp namaz kılar.” (YB)

4.2. Dua Etme

İncelenen masallarda dua etme değerine iki yerde rastlanmıştır.

Yılan Bey masalında çocuğu olmayan padişah, Allah’a şöyle dua eder:

“O zaman padişah:

—Allah’ım bana bir çocuk ver, istersen yılan olsun, diye dua eder. Allah’a nazı geçtiği için duası hemen kabul olur.” (YB)

Yılan Bey masalında zor durumda kalan kız, Allah’a dua ederek ondan yardım ister.

“—Allah’ım benim canımı al, oraya gitmeyeyim yahut bana bir kolaylık göster, orada yüzüm kara çıkmasın. Allah bunun duasını hemen kabul eder.” (YB)

4.3. Derviş İnancı

Yılan Bey masalında zor durumda olan kıza yardım etmek ve yol göstermek amacıyla rüyasına derviş girer.

“İkinci rekâtta kız uykuya dalar. Rüyasına bir derviş girer.” (YB)

“—Yarabbi, canımı al da kurtulayım, diye dua eder. Yine rüyasına aynı derviş gelir.” (YB)

Topal Leylek masalında çocuğu olmayan padişaha bir derviş yardımcı olur.

“Derviş:

—Sana bir elma vereceğim. Bu elmayı götürür yarısını sultana yedirsin, yarısını da sen yersin. Sultan hemen hamile kalır.” (TL)

4.4. Kader İnancı

Topal Leylek masalında köle olarak satılan kız, evin insan yiyen oğluna hizmetçi olarak verilir ve kaderine razı olur.

“Kız:

—Kaderim ne ise onu görürüm ne yapalım, olsun.” (TL)

4.5. Büyü

Topal Leylek masalında evin oğlunu esir alan keşiş, ona büyü yapar.

Oradan içeri girdiğinde geniş bir bahçe ve bir köşk görür. Girer ve içeri bakar. Orada bir keşiş, elinde muska yazmaktadır. Muskayı emer ve suya atar. O orada kaynadıkça oğlanı boğar. (TL)

5. Ahlaki Değerler

5.1. Doğruluk-Dürüstlük

Topal Leylek masalında padişahın kızı köle olarak satıldığı evlerde yıllardır sır olarak saklanan gerçekleri ortaya çıkarır. Bu, dürüstlüğü verilen önemi göstermektedir.

“—Sizin düşündüğünüz gibi değil. Gelin size anlatayım, der ve oğlanın annesini kuyunun yanına götürür. Kadın zaten oradadır.” (TL)

5.2. Fedakârlık

Yılan Bey masalında babası ihtiyar olduğu için Yılan Bey savaşa gitmek ister. Babası için fedakârlık yapar. Burada vatanseverlik değeri de fedakârlık ile birlikte görülmektedir.

“Yılan Bey, babasına:

—Baba sen ihtiyarsın, ben gideyim, der. Yılan Bey; babası, annesi ve hanımıyla vedalaşarak yola çıkar.” (YB)

Topal Leylek masalında anne babanın oğlu için fedakârlık yaptıkları tespit edilmiştir.

“—Ben bu evin hiç olmayan oğluyum. Annem ve babam benim için ölüp dirildiler, benim için çok fedakârlık yaptılar ama topal hizmetçi beni buraya attı.” (TL)

5.3. Sorumluluk

Yılan Bey masalında ebe olarak padişahın evine gönderilen kız, padişahın karısını doğurarak sorumluluğunu yerine getirir.

“Kadını has bahçeye çıkarırlar, bir kalbur da saman getirirler. Kız, sultanı has bahçede sırtüstü yatırır ve sultanın arkasına geçer. Yılan başını uzatır uzatmaz kız kırmızı çubukla onun başına vurur, yılan hemen kalbura düşer. Sultanı konağa getirirler, yatağına yatırır.” (YB)

6. Siyasi Değerler

İncelenen masallarda Siyasi Değerler başlığına uygun bir alt değere rastlanmamıştır.

7. İktisadi Değerler

7.1. Tutumluluk

Topal Leylek masalında kendisiyle evlenen kıza bakamayacağını anlayan leylek, onu köle olarak satar. Kız, köle olarak satıldığı her evden yaptığı yardımlar karşısında heybesi dolu olarak çıkar. Leyleğe geri döndükten sonra kazandığı paraları dikkatli bir şekilde harcayarak bir müddet leyleğin yanında kalmaya devam eder.

“—Bana bir miktar para verin, kocamın yanına gideyim, der. Kızın heybesini doldururlar. Evlatları kurtulduğu için heybeyi altın parayla doldururlar. Sabah olunca topal leylek:

—Gel sırtıma bin, der. Leylek kızı alır, yine eski yerine gider. Kız:

—Bak sana ne kadar para getirdim, der.” (TL)

8. Olumsuz Davranışlar

İncelenen masallarda değerler ile birlikte olumsuz davranışlar da verilmiştir. Bunlar masallarda genellikle kaçınılması istenen tavırlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu davranışlar ile olumlu değerlere işaret edilmektedir. Olumsuz davranışlar masallarda cezalandırılırken olumlu değerlere sahip olan kahramanlar ise ödüllendirilmektedir.

Masallardaki acımasızlık ve beddua davranışları ile merhamet duygusuna, dedikodu davranışı ile dürüstlük değerine, kandırma ve emanate hıyanet etme davranışlarıyla güvenilirlik değerine işaret edildiği tespit edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Değerler eğitiminin amacı ahlaklı, karakterli, dürüst insanların yetişmesini sağlamaktır. Değerlerin aktarılması çeşitli edebi türler vasıtasıyla olabileceği gibi masallarla da gerçekleştirilebilir. Çünkü masallar, öğüt verici özellikleriyle değerler eğitiminde kullanılabilecek en doğru kaynaklardır.

İncelenen masallarda sosyal değerlerin ve bunların içerisinde misafirperverlik değerinin sayıca ön plana çıktığı gözlemlenmiş; yardımlaşma, sözünde durma, saygı, nasihat değerlerinin de masallarda sıkça yer aldığı belirlenmiştir. Bunun, Erzurum halkının misafire ve toplumsal huzura verdiği önemi göstermesi, şehrin sosyal yapısını ortaya koyması açısından oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca eş seçimi, evlilik, kız isteme, çeyiz, düğün, doğum gibi kültürel değerlerin ve dinî değerlerle birlikte çeşitli halk inanışlarını yansıtan kavramların incelenen masallarda sıkça yer aldığı görülmüştür. Bu

bulguların Erzurum'un kültürel ve inanç yapısına ışık tutması açısından kıymetli olduğu değerlendirilmektedir. Bununla birlikte masallarda, teorik değerlerden biri olan merak kavramının sıkça yer alması akla ve bilime verilen önemi göstermektedir. Kahramanların merak duygusu aracılığıyla doğru bilgiye ulaşmalarının okuyucuya ders verir nitelikte olduğu düşünülmektedir. İncelenen masallarda estetik, ahlaki, iktisadi değer çeşitlerinin az da olsa yer aldığı fakat siyasi değer başlığına uygun bir alt değer bulunmadığı tespit edilmiştir.

Masallarda, iyilerin ödüllendirilip kötülerin cezalandırılması yoluyla öğüt vermek amaçlandığından incelenen masallarda bulunan olumsuz davranışlar tespit edilerek değerleri özendirmesi bakımından ele alınmıştır. Bu bağlamda olumsuz davranışların, okuyucuyu iyiye ve doğruya yönlendirdiği görülmüştür.

Yılan Bey masalında eş seçimi, kız isteme, düğün, çeyiz gibi çeşitli kültürel öğelerin bulunduğu tespit edilmiş ve bu masalın Erzurum kültürünü geleceğe taşıma görevini üstlendiği görülmüştür. Ayrıca masalda minnettarlık, misafirperverlik, saygı, sözünde durma gibi temel değerlerin sıkça geçtiği tespit edilmiştir. Leylek 1 masalında eş seçimi, doğum, düğün gibi kültürel öğelere ve nasihat, saygı, selamlaşma, sözünde durma gibi değerlere sıkça rastlanmıştır. Topal Leylek masalında halk inancı olan büyü inancı tespit edilmiş, Erzurum halkının inanç yapısını göstermesi açısından önemli olduğu düşünülmüştür. Çalışmanın örneklemini oluşturan bu üç masalın okuma, dinleme, karakter analizi, olay örgüsü tespiti, masal resimleme, yaratıcı yazma teknikleriyle masalı yeniden yazma gibi yöntemlerle ailede, okulda, sosyal ve akademik hayatın çeşitli alanlarında değerler eğitiminin verilmesi amacıyla kullanılması önerilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Akbaş, O. (2004). *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi* (Tez No: 190366). [Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü]. YÖK Tez Merkezi.
- Akbaş, O. (2008). Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 9-27.
- Aydın, M. Z., & Akyol Gürler, Ş. (2013). *Okulda Değerler Eğitimi*. Nobel Akademik.
- Bircan, H. H., & Dilmaç, B. (Ed.). (2015). *Değerler Bilançosu*. Çizgi Kitabevi.
- Çağlayan, A. (2005). *Ahlak Pusulası Ahlak ve Değerler Eğitimi*. Dem Yayınları.
- Daştan, N. (2023). Mekânın Folkloru: Ticari İşletmelerin Duvar Dekorasyonunda Kültürel Unsurların Yeri (Erzurum İli Örneği). *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 27, 79-101.
- Devellioğlu, F. (1970). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Doğu Matbaası.
- Güngör, E. (1993). *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*. Ötüken Neşriyat.
- Hellimoğlu Yavuz, M. (1997). *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*. Ürün Yayınları.
- Kuçuradi, I. (1971). *İnsan ve Değerleri*. Yankı Yayınları.
- Özensel, E. (2003). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 217-240.
- Peters, F. E. (2004). *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü* (Çev.; H. Hünler). Paradigma Yayınları.
- Sami, Ş. (1985). *Kamus-ı Türkî*. Karakuşak Basın ve Yayın Limitet Şirketi.

Seyidoğlu, B. (2018). *Erzurum Masalları*. Dergâh Yayınları.

Tarhan, N. (2011). *Güzel İnsan Modeli*. Timaş Yayınları.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.